krafist málskostnaðar vegna þessa þáttar málsins, og verður því ekki hér tekin afstaða til þess álitaefnis.

Hrafn Bragason borgardómari kvað upp úrskurð þennan ásamt meðdómsmönnunum Þórði Sturlaugssyni framkvæmdastjóra og Ingólfi P. Steinssyni framkvæmdastjóra.

Úrskurðarorð:

Frestur er veittur til 11. maí nk. kl. 0930.

Fimmtudaginn 5. maí 1977.

Nr. 143/1976. **Bjarni Helgason**
Björn Stefánsson
Hreggviður Jónsson
Jónatan Þórmundsson
Ólafur Ingólfsson
Stefán Skarphéðinsson
Unnar Stefánsson
Þorsteinn Sæmundsson
Þorvaldur Búason
Þór Vilhjálmsson
Ragnar Ingimarsson og
Valdimar J. Magnússon
(Gunnar M. Guðmundsson hrl.)
gegn
Rúnari Ármanni Arthúrssyni
(Ingi R. Helgason hrl.).

Ærumeiðingar. Ómerking ummæla. Miskabætur.

Dómur Hæstaréttar.

Mál þetta dæma sem varadómarar í Hæstarétti Halldór Þorbjörnsson yfirsakadómari, Guðmundur Ingvi Sigurðsson hæstaréttarlögmaður, Jón Finnsson hæstaréttarlögmað-

ur, Unnsteinn Beck borgarfógeti og Þorsteinn Thorarensen borgarfógeti.

Áfrýjendur hafa skotið máli þessu til Hæstaréttar með stefnu 9. júlí 1976 og gert þessar dómkröfur:

1. að ummæli þau, sem stefnt er út af, verði dæmd dauð og ómerk,

2. að dæmd verði þyngsta refsing fyrir ummælin,

3. að hverjum áfrýjenda verði dæmdar úr hendi stefnda 50.000 krónur í miskabætur með 9% ársvöxtum frá 25. janúar 1974 til greiðsludags,

4. að áfrýjendum verði sameiginlega dæmdar 25.000 krónur úr hendi stefnda til að kosta birtingu forsendna og dómsorðs dóms í máli þessu í opinberum blöðum,

5. að stefndi verði dæmdur til að sjá um, að dómur í máli þessu, forsendur og dómsorð, verði birtur í 1. eða 2. tölublaði Stúdentablaðsins, er út kemur eftir birtingu dómsins, sbr. 22. gr. laga nr. 57/1956,

6. að stefndi verði dæmdur til að greiða áfrýjendum sameiginlega málskostnað í héraði og fyrir Hæstarétti.

Af hálfu stefnda er þess krafist, að hinn áfrýjaði dómur verði staðfestur og áfrýjendum gert að greiða málskostnað fyrir Hæstarétti.

Ummæli þau, sem stefna tekur til, eru í grein, sem birtist án nafngreiningar höfundar í 1. tbl. Stúdentablaðsins, er kom út 25. janúar 1974. Stefndi var þá ritstjóri og ábyrgðarmaður blaðsins og kveðst hafa ritað greinina.

Hin átöldu ummæli eru rakin í héraðsdómi í níu tölusettum liðum. Þeim auðkennum er fylgt hér. Af efni greinarinnar verður ekki um það villst, að ummælunum er beint gegn áfrýjendum.

Í ummælum tölumerktum 1—6 og 8 felast móðganir, sem varða við 234. gr. alm. hegningarlaga nr. 19/1940, og samkvæmt 1. mgr. 241. gr. sömu laga ber að ómerkja þau öll.

Með hliðsjón af notkun orðsins „hernámssinni“ í opinberum umræðum um dvöl varnarliðsins hér á landi þykja ummæli merkt 7 eigi varða hegningu, en ákvæði héraðsdóms um ómerkingu þeirra stendur.

Í ummælum merktum 9 felst harkaleg aðdróttun um, að fjárhagsmunir ráði afstöðu áfrýjenda í máli, er varðar mikilvæga þjóðarhagsmuni. Stefndi hefur ekki reynt að réttlæta ummæli þessi, og varða þau við 235. gr. alm. hegningarlaga. Samkvæmt 1. mgr. 241. gr. sömu laga ber að ómerkja þau.

Refsing stefnda samkvæmt 234. gr. og 235. gr. alm. hegningarlaga verður ákveðin 25.000 króna sekt til ríkissjóðs, og komi 5 daga varðhald fyrir sektina, ef hún verður ekki greidd innan 4 vikna frá birtingu dóms þessa.

Aðdróttun stefnda í garð áfrýjenda er með þeim hætti, að rétt þykir að dæma stefnda samkvæmt 1. mgr. 264. gr. alm. hegningarlaga til að greiða áfrýjendum miskabætur, 15.000 krónur til hvers um sig ásamt 9% ársvöxtum frá 25. janúar 1974 til greiðsludags.

Dæma ber stefnda samkvæmt 2. mgr. 241. gr. hegningarlaga til þess að greiða áfrýjendum sameiginlega 25.000 krónur til þess að standa straum af kostnaði við birtingu forsendna og dómsorðs dóms þessa í opinberum blöðum.

Þá þykir rétt að ákveða skv. 22. gr. laga nr. 57/1956, að dómur þessi, forsendur og dómsorð, skuli birtur í fyrsta eða öðru tölublaði Stúdentablaðsins, er út kemur eftir að dómur þessi hefur verið birtur að lögum.

Stefndi greiði áfrýjendum sameiginlega málskostnað í héraði og fyrir Hæstarétti. Þykir sá málskostnaður hæfilega ákveðinn 100.000 krónur.

Dómsorð:

Hin átöldu ummæli skulu ómerk.

Stefndi, Rúnar Ármann Arthúrsson, greiði 25.000 króna sekt til ríkissjóðs, og komi varðhald 5 daga í stað sektar, verði hún eigi greidd innan 4 vikna frá birtingu dóms þessa.

Stefndi greiði áfrýjendum, Bjarna Helgasyni, Birni Stefánssyni, Hreggviði Jónssyni, Jónatan Þórmundssyni, Ólafi Ingólfssyni, Stefáni Skarphéðinssyni, Unnari Stef-

ánssyni, Þorsteini Sæmundssyni, Þorvaldi Búasyni, Þór Vilhjálmssyni, Ragnari Ingimarssyni og Valdimar J. Magnússyni, hverjum um sig, fégjald, 15.000 krónur ásamt 9% ársvöxtum frá 25. janúar 1974 til greiðsludags.

Stefndi greiði áfrýjendum sameiginlega 25.000 krónur til þess að kosta birtingu forsendna og dómsorðs dóms þessa í opinberum blöðum.

Birta skal dóm þenna í fyrsta eða öðru tölublaði Stúdentablaðsins, sem út kemur eftir birtingu dómsins.

Stefndi greiði áfrýjendum sameiginlega 100.000 krónur í málskostnað í héraði og fyrir Hæstarétti.

Dóminum ber að fullnægja að viðlagðri aðför að lögum.

Dómur bæjarþings Reykjavíkur 14. apríl 1976.

Mál þetta, sem dómtekið var, að loknum munnlegum málflutningi, 24. mars sl., hafa Bjarni Helgason jarðvegsfræðingur, Undralandi 2, Björn Stefánsson skrifstofustjóri, Grænuhlíð 13, Hreggviður Jónsson, Nesvegi 82, Jónatan Þórmundsson prófessor, Bræðraborgarstíg 15, Ólafur Ingólfsson, B.A., Öldugötu 5, Stefán Skarphéðinsson framkvæmdastjóri, Álfheimum 44, Unnar Stefánsson viðskiptafræðingur, Háaleitisbraut 45, Þorsteinn Sæmundsson stjarnfræðingur, Bólstaðarhlíð 14, Þorvaldur Búason eðlisfræðingur, Geitastekk 5, Þór Vilhjálmsson prófessor, Stigahlíð 73, allir í Reykjavík, og Ragnar Ingimarsson prófessor, Mávanesi 22, og Valdimar J. Magnússon framkvæmdastjóri, Garðaflöt 31, báðir í Garðahreppi, höfðað fyrir bæjarþingi Reykjavíkur með stefnu, birtri 20. júní 1974, gegn Rúnari Ármanni Arthúrssyni, Njálsgötu 108, Reykjavík, vegna ummæla, sem birtust í óundirritaðri grein í 1. tbl. 50. árgangs Stúdentablaðsins, er út kom 25. janúar 1974, en stefndi var ritstjóri og ábyrgðarmaður blaðsins á þeim tíma.

Í stefnu eru rakin ummæli þau, sem stefnt er út af.

Ummælin eru þessi:

1. Yfirskrift: „Ameríkanasleikjur . . .“

2. „ . . . fíflin kunna yfirleitt ekki að skammast sín. Þetta sýndi sig berlega í síðustu viku þegar fjórtán „þjóðkunnir menn" riðu á vaðið með undirskriftasöfnun fyrir eins konar bænarskjal til bjargar hernámsliði Bandaríkjanna á Íslandi . . ."

3. „Ameríkanasleikjurnar . . ."

4. „ . . . ekkert hafa komist áfram innan sinna eigin samtaka, vegna þess hvað þeir þykja leiðinlegir . . ."

5. „ . . . vonlausu framagosar íhaldsaflanna . . ."

6. „Í hópi þessa ófagnaðarlýðs . . ."

7. „Þessir einlægu hernámssinnar . . ."

8. „ . . . þessi hópur . . . íhaldskurfa, sem hefur rottað sig saman til að slá skjaldborg um hernámið . . ."

9. „ . . . Fyrir utan þá örvæntingarfullu framahagsmuni sem áður er drepið á, koma til annars konar hagsmunir. Hafi menn þegið styrk frá NATO til að mennta sig í Bandaríkjunum er ekki nema sjálfsögð kurteisi að þakka fyrir sig á þennan hátt og ef ættingjar manns eiga hagsmuna að gæta af því að leigja könum húsnæði fyrir okurprís, því skyldi maður þá ekki vera reiðubúinn að fórna sér fyrir „frelsi og öryggi" ættjarðarinnar."

Dómkröfur stefnenda eru:

„að framangreind ummæli verði dæmd dauð og ómerk samkvæmt 1. mgr. 241. gr. laga nr. 19/1940.

að stefndi verði dæmdur í þyngstu refsingu fyrir ummælin, sem um getur orðið að ræða samkvæmt 234., 235. og 236. gr. laga nr. 19/1940.

að stefndi verði dæmdur til að greiða hverjum stefnenda fyrir sig miskabætur að fjárhæð kr. 50.000,00 samkvæmt 1. mgr. 264. gr. laga nr. 19/1940, auk 9% ársvaxta frá 25. janúar 1974 til greiðsludags.

að stefndi verði dæmdur til að greiða stefnendum sameiginlega kr. 25.000,00 til að standa straum af kostnaði við birtingu forsendna og dómsorðs væntanlegs dóms í málinu í opinberum blöðum samkvæmt 2. mgr. 241. gr. laga nr. 19/1940.

að stefndi verði dæmdur til að sjá um, að dómur í máli þessu, forsendur og dómsorð, verði birtur í 1. eða 2. tölublaði Stúdentablaðsins, er út kemur eftir birtingu dóms þessa, sbr. 22. gr. laga nr. 57/1956.

að stefndi verði dæmdur til að greiða stefnendum sameiginlega hæfilegan málskostnað að mati dómara."

Af hálfu stefnda voru í upphafi gerðar þær dómkröfur í fyrsta lagi, að máli þessu verði vísað frá dómi með vísan til ákvæða 46.

gr. laga um meðferð einkamála í héraði. En fari svo, að frávísunarkrafan verði ekki tekin til greina, gerði stefndi í öðru lagi þær dómkröfur, að hann verði algerlega sýknaður af öllum kröfum stefnenda í málinu. Jafnframt gerir hann kröfu til ríflegs málskostnaðar úr hendi stefnenda.

Við fyrirtöku málsins 12. janúar sl. féll lögmaður stefnda frá frávísunarkröfu sinni.

Endanleg dómkrafa stefnda er krafa um sýknu af öllum kröfum stefnenda í málinu, og jafnframt krefst stefndi málskostnaðar úr hendi stefnenda.

II.

Stefnendur lýsa málavöxtum svo í stefnu:

„Um miðjan janúar 1974 efndu nokkrir Íslendingar til samvinnu undir kjörorðinu „VARIÐ LAND". Áttu þar hlut að 14 menn, þ. e. allir stefnendur og auk þess lögmennirnir Hörður Einarsson og Óttar Yngvason. Á vegum þessara manna var undirbúin söfnun undirskrifta til að mótmæla kröfum um uppsögn varnarsamnings milli Íslands og Bandaríkja Norður-Ameríku og brottvísun varnarliðs af Íslandi. Var öllum íslenzkum þegnum, er náðu tvítugs aldri 1. marz 1974, boðið að undirrita svohljóðandi yfirlýsingu:

„Við undirrituð skorum á ríkisstjórn og Alþingi að standa vörð um öryggi og sjálfstæði íslenzku þjóðarinnar með því að treysta samstarfið innan Atlantshafsbandalagsins, en leggja á hilluna ótímabær áform um uppsögn varnarsamningsins við Bandaríkin og brottvísun varnarliðsins."

Til að skipuleggja undirskriftasöfnunina var opnuð skrifstofa, þar sem kostur gafst á að undirrita yfirlýsinguna og fá undirskriftalista og upplýsingar. Þar var og tekið við fjárframlögum þeirra, er vildu taka þátt í kostnaði við rekstur skrifstofunnar. Boðað var, að undirskriftasöfnunin myndi standa yfir til 20. febrúar 1974 og ætlunin væri, að áskorunin ásamt nöfnum áskorenda yrði afhent forsætisráðherra og forseta sameinaðs Alþingis eigi síðar en 1. marz.

Helstu ástæður tilgreindar fyrir undirskriftasöfnuninni voru þessar:

„Við viljum, að Íslendingar taki áfram fullan þátt í samstarfi vestrænna lýðræðisþjóða, og er það undirstaða skoðana okkar á varnarmálum.

Hér á landi þurfa að vera traustar varnir.

Varnir landsins eru bæði beint í þágu Íslendinga, annarra þjóða við Norður-Atlantshaf, ekki síst Norðmanna, og í þágu varnarsamtaka Vesturlanda, sem eru trygging þess, að Ísland haldi frelsi og sjálfstæði.

Varnarlaust Ísland myndi veikja stöðu vestrænna ríkja í tilraunum þeirra til að ná samningum um að draga úr vígbúnaði.

Nú er innan og utan ríkisstjórnar Íslands unnið af kappi að því, að varnarliðið fari úr landi, og sumir reyna jafnvel að koma fram úrsögn úr Atlantshafsbandalaginu.

Við teljum fulla ástæðu til, að fram komi, að íslenzkur almenningur krefst þess, að við tökum áfram þátt í samstarfi innan Atlantshafsbandalagsins og álítur ótímabært að vísa varnarliðinu á brott."

Árangur af frumkvæði forgöngumanna „VARINS LANDS" varð næsta mikill, því að alls rituðu 55.522 atkvæðisbærir Íslendingar undir áðurgreinda áskorun til ríkisstjórnar og Alþingis.

Undirskriftalistarnir voru afhentir forsætisráðherra og forseta sameinaðs Alþingis eins og boðað hafði verið við upphaf undirskriftanna. Fór afhending fram í Alþingishúsinu í síðari hluta marz. Dróst afhendingin nokkuð frá því, sem upphaflega hafði verið ákveðið, þar eð frágangur undirskriftalistanna reyndist tímafrekari en ætlað hafði verið.

Undirskriftasöfnunin hafði eigi fyrr hafizt en hatröm blaðaskrif tóku að beinast að henni og forgöngumönnum hennar. Meðal þeirra blaða, sem þar áttu hlut að, var Stúdentablaðið. Í áðurgreindu 1. tbl. blaðsins birtist grein á öftustu síðu og framhald hennar á 4. bls. Yfirskrift þessarar greinar er: „Ameríkanasleikjur komnar á stjá", en aðalfyrirsögnin er svohljóðandi: „Nú á að safna undirskriftum." Í grein þessari er farið ýmsum ærumeiðandi ummælum um forgöngumenn „Varins lands". Einnig er veitzt sérstaklega að fjórum háskólakennurum úr hópi þeirra með ærumeiðandi ummælum. Þau ummæli í greininni, sem beinast að forgöngumönnum „Varins lands" og þar með öllum stefnendum, koma ein til álita í þessu máli. Háskólakennararnir í hópi stefnenda, sem ærumeiddir eru sérstaklega í greininni, munu höfða saman sérstakt meiðyrðamál út af ummælunum, sem að þeim beinast sérstaklega."

Stefndi hefur mótmælt þessari málavaxtalýsingu sem rangri og ófullnægjandi. Hann segir í greinargerð sinni:

„Fyrst er að gera nokkra grein fyrir þeim aðstæðum, sem

liggja að baki pólitískri framtakssemi stefnenda og kalla fram þau viðbrögð og ummæli, sem stefnt er út af.

Erlend herseta á Íslandi er ekkert smámál. Hin óhugnanlega staðreynd er sú, að þjóðin er klofin í tvær mjög andstæðar fylkingar í afstöðu sinni til hersetunnar. Ekkert umræðuefni á Íslandi hefur orðið eins mikið hitamál síðustu þrjá áratugina en tvíbýli þjóðarinnar við erlendan her í landinu, og ekki er útlit fyrir, að hinar hatrömmu deilur hjaðni á næstunni. Ekkert mál annað hefur valdið slagsmálum og götuóeirðum í Reykjavík á þessu tímabili og allir stjórnmálaforingjar og flestir forystumenn þjóðarinnar á öðrum sviðum hafa tjáð sig um málið opinberlega og það all harkalega oft á tíðum. Ljóst er, að deilumál þetta er þannig vaxið, að það gengur mönnum inn að hjarta, og hjá mörgum bera tilfinningarnar rökin ofurliði.

Á blaðamannafundi, sem stefnendur o. fl. efndu til 15. jan. 1974, tilgreindu þeir ástæðuna fyrir undirskriftasöfnuninni með þessum orðum: „Nú er innan og utan ríkisstjórnar Íslands unnið af kappi að því að varnarliðið fari úr landi . . .“ Með þessum yfirlýsingum taka stefnendur sér stöðu í fremstu víglínu í viðkvæmasta og hatrammasta deilumáli meðal Íslendinga, en láta í stefnu svo sem þeim komi það á óvart, að þeir hljóta þar fyrir ámæli og lenda í hvirfilvindi pólitískrar orðasennu.“

III.

Röksemdir málsaðilja.

Af hálfu málsaðilja hefur verið leitast við að sýna fram á þær þjóðfélagslegu aðstæður, sem annars vegar leiddu til undirskriftasöfnunar stefnenda, en hins vegar andsvara stefnda og annarra þeirra, sem andvígir eru dvöl bandarísks herliðs hér á landi.

Í máli þessu hefur verið lagt fram sem dskj. nr. 13. endurrit af yfirheyrslum í bæjarþingsmálinu nr. 1376/1974: Bjarni Helgason o. fl. gegn Úlfari Þormóðssyni aðallega, en til vara Svavari Gestssyni. Í aðiljaskýrslu í því máli, gefinni á bæjarþingi hinn 23. maí 1975, hafði einn stefnenda, Þór Vilhjálmsson, þáverandi prófessor, m. a. þetta að segja:

„ . . . Í fyrsta lagi vil ég minna á það, að sumarið 1971 var mynduð ríkisstjórn Ólafs Jóhannessonar. Þegar það var gert, var birtur stjórnarsáttmáli, og í honum sagði m. a., að það væri ágreiningur milli stjórnarflokkanna um afstöðuna til aðildar Íslands að Atlantshafsbandalaginu. En að óbreyttum aðstæðum skyldi þó núgildandi skipan haldast, en ríkisstjórnin myndi kapp-

kosta að fylgjast sem best með þróun þeirra mála og endurmeta jafnan stöðu Íslands í samræmi við breyttar aðstæður. Litlu seinna segir í þessum sama stjórnarsáttmála: „Varnarsamningur við Bandaríkin skal tekinn til endurskoðunar eða uppsagnar í því skyni, að varnarliðið hverfi frá Íslandi í áföngum. Skal að því stefnt, að brottför liðsins eigi sér stað á kjörtímabilinu." Á fyrstu starfsmánuðum þessarar ríkisstjórnar gerðist fremur lítið í varnarmálunum. Það var fyrst, að ég hygg, veturinn 1972—1973 sem óbreyttum borgurum mátti bjóða í grun, að eitthvað myndi verða farið að gera til að framkvæma þessa stefnu ríkisstjórnarinnar. Það gerðist ýmislegt þann vetur. Það kom upp, að það var nokkur stigsmunur á því, hvernig stjórnarflokkarnir vildu skilja varnarsamninginn. Það kom upp, að það var ágreiningur innan Framsóknarflokksins um rétta stefnu í þessu máli. Utanríkisráðherra Bandaríkjanna kom hingað þennan vetur, og það var frá því skýrt opinberlega, að við hann hefði verið rætt um þessi mál. Síðan gerist það vorið 1973, að í samræmi við 7. gr. varnarsamningsins koma fram tilmæli um endurskoðun varnarsamningsins. En það var heimilt, þegar 6 mánaða endurskoðunartímabili væri lokið að segja samningnum upp með 12 mánaða fyrirvara. Þetta gat þess vegna verið fyrsta skrefið í þá átt að segja varnarsamningnum upp. Tilkynning um þetta efni var m. a., að ég hygg, send Atlantshafsbandalaginu, og haustið 1973 kom framkvæmdastjóri þess, Luns, til Íslands til að ræða þessi mál. Eftir að hann var farinn eða í lok heimsóknar hans, var gefin út fréttatilkynning, þar sem skýrt var frá því, að íslenska ríkisstjórnin hefði látið í ljós áhyggjur vegna þess, hvernig Atlantshafsbandalagið hefði tekið á endurskoðunaróskum íslensku ríkisstjórnarinnar, og jafnframt tekið fram, að framkvæmdastjóranum hefði verið gert ljóst, — þetta er endursögn mín á fréttatilkynningunni, sem ég hef ekki fyrir framan mig, — að þessi viðbrögð gætu leitt til breyttra viðhorfa Íslendinga gagnvart bandalaginu sjálfu. Og síðar þetta sama haust 1973 fóru fram viðræður við fulltrúa Bandaríkjastjórnar. Í þeim tók sjálfur utanríkisráðherra Íslands þátt að minnsta kosti oft, bæði vestan hafs og hér í Reykjavík. Það mátti þess vegna ætla, að það væri stefnt að uppsögn varnarsamningsins, slitum á samstarfi okkar við vestrænar þjóðir og brottför varnarliðsins. Það var skoðun mín, að til svo stórra aðgerða hefði ríkisstjórn Ólafs Jóhannessonar ekkert umboð frá þjóðinni. Sú skoðun byggðist á því, að í kosningunum 1971 hefði kjósendum ekki verið gerð grein fyrir því, að þessa stefnuskrár-

atriðis mætti vænta, það var með öðrum orðum ekki að mínu áliti kosið um varnarmálin árið 1971. Það var því hvoru tveggja, að ég var efnislega andvígur því, sem virtist stefnt út í, og einnig hitt, að ég taldi, að sú framkvæmd, sem íslensk stjórnvöld stóðu að, væri einnig að nokkru leyti í andstöðu við réttar lýðræðisreglur. Það er skoðun mín, að það sé mikil gæfa fyrir íslensku þjóðina, að við erum á vestræna menningarsvæðinu. Ég tel, að við höfum byggt hér upp þjóðfélag, sem er mótað af hugsjónum vestrænnar menningar. Það þjóðfélag er ekki fullkomið, en það er í stöðugri framþróun, og af því að það er vestrænt þjóðfélag getur sú framþróun haldið áfram. Ég vil, að við njótum áfram þessarar aðstöðu og þeirra mannréttinda, sem eru virt á Íslandi. Eg tel, að því miður geti þróun mála orðið í aðra átt. Frelsi þjóðarinnar og sjálfstæði er ekki örugglega tryggt um alla framtíð og jafnvel ekki næstu framtíð. Eitt hið nauðsynlegasta, sem þarf að gera til að varðveita frelsi landsins, er að sjá hér fyrir hervörnum. Ég er þeirrar skoðunar, að eitt hið mikilvægasta, sem gerst hefur í íslenskum stjórnmálum eftir stofnun lýðveldisins, sé, að þjóðin hefur skilið þessa nauðsyn. Og að hún ákvað á sínum tíma að breyta um stefnu í utanríkismálum. Hún ákvað að hverfa frá hlutleysisstefnunni og taka upp varnarsamstarf við vestræn lýðræðisríki á vegum Atlantshafsbandalagsins. Það eru nú meira en 25 ár síðan Ísland gerðist aðili að Atlantshafsbandalaginu og næstum aldarfjórðungur síðan hingað kom bandarískt varnarlið á vegum bandalagsins. Ég vil ekki, að öryggi Íslands sé stefnt í hættu með því að láta varnarliðið fara, en brottför varnarliðsins tel ég, að myndi bæði beint veikja varnir landsins og einnig gera það óbeint með því að veikja varnarkeðju lýðræðisríkjanna við norðanvert Atlantshaf. Með tilliti til þessara skoðana minna og þeirrar þróunar mála, sem mér virtist vera í uppsiglingu í varnarmálum, þá tók ég þátt í því að undirbúa og framkvæma undirskriftasöfnunina, sem fór fram undir kjörorðinu „Varið land“. Ég átti þátt í því starfi frá upphafi til enda ásamt mörgum öðrum mönnum. Við urðum 14 talsins að lokum, sem að þessu stóðum. Í upphafi taldi ég, að þessi undirskriftasöfnun væri mjög erfið. Það hafði komið til tals að hafa ýmis konar hátt á til þess að láta opinberlega í ljós mótmæli við stefnuna í varnarmálunum, sem ríkisstjórnin virtist vera að framkvæma. Hugmyndin um það að fara í almenna undirskriftasöfnun þróaðist smám saman, og undirskriftasöfnunin hófst um miðjan janúar 1974. Vandamálin í þessu sambandi eru margs konar. Þau eru

bæði um það, hvernig megi framkvæma undirskriftasöfnunina til þess að ná árangri, það horfði ekki sérlega glæsilega um það atriði fyrirfram. Í fyrsta lagi var þetta á þeim tíma árs, þegar verst er að standa að framkvæmdum af þessu tagi, um hávetur. Í öðru lagi lagði hópurinn upp með litla reynslu af slíkum almennum undirskriftasöfnunum, engin tæki eða fé til þess að framkvæma hana og tími okkar, sem í hópnum voru, var ekki þannig, að við gætum helgað okkur þessu starfi óskiptir þann tíma, sem undirskriftasöfnunin stóð. Ég gerði mér sjálfur óljósar hugmyndir. Það kom fram síðar um það, hvað þyrfti til að svona undirskriftasöfnun hefði verulegan þunga. Ég hélt fyrirfram, að 5 þúsund undirskriftir myndu verða þung mótmæli. Eftir reynsluna af þessari undirskriftasöfnun skal ég segja, að ég tel, að það þurfi meira til, en það kom líka fram við þessa undirskriftasöfnun, að það voru þung mótmæli, sem hún sýndi við þessa stefnu. Ég tel raunar, að þessi undirskriftasöfnun hafi verið stórt atriði í því að breyta hinni opinberu stefnu íslenskra stjórnvalda í varnarmálum."

Í aðiljaskýrslu stefnda segir svo:

„Ég vil taka það skýrt fram í upphafi þessarar skýrslu, að tilgangur minn með þeim skrifum, sem hér hefur verið stefnt fyrir í þessu meiðyrðamáli, var æru stefnenda minna með öllu óviðkomandi, enda er mér enginn akkur í því að skerða virðingu þeirra í augum almennings hér á landi meira en ég tel að þeir hafi sjálfir gert, með frumkvæði sínu og hlutdeild í undirskriftasöfnun þeirri, sem kennd er við varið land. Það var einungis sá verknaður, sem í undirskriftasöfnuninni sjálfri var fólginn, sem varð mér réttmæt hvöt til að gagnrýna þá athöfn og þá fjórtán einstaklinga, sem að henni stóðu.

Þau þrjátíu ár, sem Ísland hefur talist sjálfstætt og fullvalda lýðveldi, hefur þjóðin verið klofin í tvær andstæðar fylkingar, sem greinir á um, hvernig sjálfstæði og öryggismálum ríkisins muni best borgið. Samningar þeir, sem íslenskar ríkisstjórnir gerðu á sínum tíma við Bandaríki Norður-Ameríku og Atlantshafsbandalagið, um dvöl bandarísks herliðs í landinu og aðild okkar að Norður-Atlantshafssamningnum, hafa staðfest það djúp sem skilur á milli fylkinganna tveggja í pólitísku tilliti. Oft hafa þung orð og ásakanir verið bornar fram á þessum tíma, þegar hitnaði í kolum, án þess að aðilar hafi kveinkað sér hvor undan höggum hins, vegna meiddrar æru. Ekki hefur því verið neitað fram til þessa, að um stórpólitísk deilumál sé að ræða, þótt

tilfinningahiti hafi oftlega borið málefnalegan rökstuðning ofurliði og merkingarþróttur margra mergjuðustu kryddorða tungunnar dvínað, vegna ósparlegrar notkunar. Varlegt er því að tala um ærumeiðandi móðganir eða aðdróttanir í jafn viðkvæmum pólitískum deilumálum, þegar deiluaðilar reyna hvor um sig að finna snöggan blett á andstæðingnum, til að veikja málstað hans með orðum. Þar er um líkan leik að ræða, þar sem hver reynir að bera af sér þau högg, sem að honum eru reidd og greiða ný á móti, eftir þeim föngum, sem hver og einn hefur, til að tefla fram sínum málstað á almennum vettvangi.

Í Stúdentablaðinu 25. janúar 1974, en ég var ritstjóri þess og ábyrgðarmaður, birtist grein um undirskriftasöfnun *varins lands*, sem ég hafði sjálfur skrifað, þótt upphafsstafir mínir undir greininni féllu niður í prentun fyrir einhverja slysni. Það er einmitt fyrir ummæli í þeirri sömu grein, sem mér er nú stefnt í þessu máli. Áður höfðu fjórir háskólakennarar úr hópi stefnenda, þeir Jónatan Þórmundsson, Þorsteinn Sæmundsson, Þór Vilhjálmsson og Ragnar Ingimarsson, krafist þess í bréfi dags. 26. mars 1974, sem þeir sendu Háskólaráði, að ráðið veitti mér refsingu fyrir þessi sömu skrif, samkvæmt 24. gr. háskólalaga nr. 84/1970. Þeirri kröfu var hafnað á fundi Háskólaráðs 2. maí sama ár.

Ég gegndi starfi ritstjóra Stúdentablaðsins í rétt ár, frá því í lok mars 1973 til 1. apríl 1974, og komu út 13 tölublöð á þeim tíma, undir minni ritstjórn. Dvöl bandarísks herliðs í landinu og vera íslensku þjóðarinnar í NATO var oftar en ekki tekin fyrir í Stúdentablaðinu á þessu tímabili, enda stjórn Stúdentaráðs og sá meirihluti ráðsliða, sem hún hafði umboð sitt frá, í yfirlýstri andstöðu við hvorttveggja. Það var því hluti af starfi mínu við blaðið að fylgja eftir stefnu útgáfustjórnarinnar (stjórnar SHÍ) í þessum málum, það þurfti því engum að blöskra, þótt hart væri við brugðið í fyrsta tölublaði, sem út kom eftir að áðurnefnd undirskriftasöfnun fór af stað, og henni mótmælt af krafti í málgagni Stúdentaráðs.

Það stóð heldur ekki á því að stjórn Stúdentaráðs lýsti yfir stuðningi sínum við núverandi ritstjóra Stúdentablaðsins og mig sem fyrrverandi ritstjóra, í ályktun 27. júní 1974, þar sem hún fordæmir harðlega þær árásir sem stefnendur mínir eru taldir gera á frjálsa skoðanamyndun og tjáningarfrelsi í landinu, með höfðun fjölda meiðyrðamála á hendur þeim, sem staðið höfðu að blaðaskrifum um undirskriftasöfnunina og forvígismenn hennar.

Ég legg á það áherslu, að ég lít á öll skrif mín um undirskriftasöfnun „varins lands“, sem pólitísk skrif fyrst og fremst, sem ekki er eingöngu beint gegn forgöngumönnum hennar, heldur og gegn heimsvaldastefnu Bandaríkjanna, tengd þeirri baráttu gegn henni, sem á sér stað á alþjóðlegum vettvangi og þeirri baráttu sem háð hefur verið gegn áróðursmönnum hennar hérlendis um 30 ára skeið. Ég tel það skyldu mína sem Íslendings að snúast öndverður gegn hverju því, sem leitt getur til ógnunar við fullveldi og sjálfstæði íslensku þjóðarinnar, eða getur á einhvern hátt orðið til að villa mönnum sýn, gagnvart þeirri hættu sem smáþjóð á borð við okkur er búin af ásælni erlendra stórvelda.

Eina tryggingin fyrir því, að hægt verði að bægja frá þeirri ógn, sem lengi hefur vofað yfir íslensku þjóðinni, er að alþýðustéttir þessa lands öðlist skilning á því, hvað það raunverulega merkir að vera sjálfs sín ráðandi í eigin landi. Ég og margir fleiri munum halda áfram að berjast fyrir því, með þeim rétti sem íslensk lög og stjórnarskrá veita okkur, að fá að sjá þá hugsjón rætast.

Ég mun í engu hvika frá þeirri skoðun minni, að undirskriftasöfnunin „varið land“ hafi verið pólitískt tilræði, sem stefnt hafi verið gegn þeim markmiðum, sem ég hef lýst hér að framan. Gildir þar einu þótt forvígismenn undirskriftasöfnunarinnar vilji gera sér upp annan tilgang og háleitari, sem ekkert eigi skylt við pólitík.“

Lögmaður stefnda hefur m. a. þetta að segja um almennar ástæður til umstefndra ummæla:

„A. Samkvæmt stjórnarskrá og grundvallarreglum íslenskra laga hefur hver maður leyfi til þess að hafa skoðanir á pólitískum hugðarefnum og athöfnum annarra manna og láta þær í ljós opinberlega. Aldrei má með lögum eða dómsúrskurði skerða þetta skoðanafrelsi. Ekki er leyfilegt að teygja klær meiðyrðalöggjafarinnar svo langt, að refsa manni fyrir að láta í ljós skoðanir sínar eða mat sitt á pólitískum aðgerðum annarra manna.

Undirskriftasöfnun stefnenda undir beiðni til stjórnvalda um að láta nú ekki erlenda herinn fara, er pólitískt athæfi, sem særir helgustu þjóðernistilfinningar mikils hluta þjóðarinnar og brýtur í bága við grundvallarskoðun hans um þjóðfrelsi. Þessar aðgerðir kalla á pólitísk viðbrögð og andsvör, jafnvel hjá fólki, sem er afskiptalítið um stjórnmál almennt. Stefnendur gátu ekki búist við öðru, og máttu ekki gera ráð fyrir öðru.

Sýkna ber því umbjóðanda minn á þeim grundvelli, að hon-

um er heimilt og rétt að berjast gegn áformum og aðgerðum hersetumanna, vara við þeim og útlista þær á allan hátt. Á bak við þetta pólitíska frelsi eru svo ríkir almenningshagsmunir, að smásmuguleg vernd ærunnar verður að víkja.

B. Sýknukrafa mín byggist einnig á því, að ummæli umbjóðanda míns eru viðhöfð í hita pólitískrar baráttu og eru réttlætanleg í alla staði. Mun ég nú tína til nokkur réttlætingaratriði.

1. Umbjóðandi minn er stúdent við Háskóla Íslands og er þar forystumaður í félagslífi stúdenta. Í Háskóla Íslands hafa frá upphafi bæði stúdentar og kennarar látið þjóðfrelsismál almennt og sjálfstæðismál íslensku þjóðarinnar mikið til sín taka og hafa þar yfirleitt verið í fararbroddi fyrir málstað Íslands. Í sjálfstæðisbaráttunni hinni nýju, þegar Bandaríkjamenn fóru fram á herstöðvar hér á landi til 99 ára, árið 1946, lét Háskólinn, stúdentar og kennarar, kröftuglega til sín heyra og áttu þau mótmæli sinn þátt í því að þeirri beiðni var hafnað. Í máli þessu verða lagðar fram ræður og greinar háskólakennara eins og Ólafs Lárussonar, Sigurbjörns Einarssonar, Guðmundar Thoroddsen, Einars Ólafs Sveinssonar o. fl., svo og yfirlýsingar forystumanna allra pólitísku stúdentafélaganna í Háskólanum. Þungamiðjan í afstöðu Háskólans er og hefur verið sú, eins og glöggt kemur fram í þessum gögnum, að krafa um erlenda hersetu í landinu er erlend ásælni, sem gjalda á varhug við og hafna. Þessu merki hafa háskólaborgarar haldið á lofti æ síðan. Strax í upphafi var varað við því, að af langvarandi erlendri hersetu í landinu myndi leiða aðra herleiðingu, herleiðingu hugarfarsins, og svo gæti farið, þegar stundir liðu fram, að einhver hluti þjóðarinnar sætti sig við ævarandi hersetu og tvíbýli við erlendan her í landi sínu. Þegar svo á þjóðhátíðarárinu 1974 rísa upp nokkrir menn, af því að pólitískur meirihluti hafði myndast á Alþingi um að láta herinn fara, sem ganga fyrir hvers manns dyr og biðja um stuðning við áskorun til stjórnvalda um að láta herinn ekki fara, þá ofbauð stúdentum og fordæmdu þeir þetta athæfi vægðarlaust. Ummæli umbjóðanda míns, sem er einn af þeim fyrstu sem tóku sér penna í hönd vegna undirskriftasöfnunarinnar, eru því réttlætanleg.

2. Önnur réttlætingarástæða er eftirfarandi: Sakir aukinnar tækni, meðal annars í samgöngum og fjarskiptum hefur heimurinn minnkað mjög mikið frá því sem áður var, fólk og þjóðir færst nær hver annarri og heimsmynd manna gerbreyst. Þetta hefur haft mikil áhrif á hugsunarhátt fólks almennt, ekki síst

ungs fólks. Ungt fólk er samúðarfullt í eðli sínu og fyllist gjarna réttlátri reiði, ef og þegar lítilmagnanum er sýnt ofbeldi eða ef og þegar hinum saklausu og varnarlausu er sýnd grimmd. Það er ekki hvað síst afstöðu og baráttu ungs fólks í heiminum að þakka að slotað hefur a. m. k. í bili vitfirringslegum grimmdarhernaði gegn saklausu og varnarlausu fólki í Viet-Nam, sem almennt hefur verið fordæmdur. Að þeim hernaði stóð bandaríkjaher. Sami herinn og á Íslandi situr, her sem lýtur sömu herstjórn og sama forseta. Er nú nema von, að hinn ungi stúdent, umbjóðandi minn, grípi til stóryrða, þegar stefnendur þessa máls óska skriflega eftir því, að einmitt þessi her skuli hafa herbækistöðvar hér á landi?"

Ummælin.

Stefnendur hafa þetta að segja um ummælin:

„*Um 1.*

Orðið, sem tilgreint er, telja stefnendur móðgandi og að í því felist aðdróttun um undirlægjuhátt stefnenda gagnvart erlendu ríki. Telja stefnendur, að refsa beri vegna þessarar ærumeiðingar samkvæmt 234. og 235. gr. laga nr. 19/1940.

Um 2.

Stefnendur telja þessi ummæli ærumeiðandi fyrir sig. Ummælin í fyrstu setningunni séu móðgandi svo og orðið bænarskjal, en niðurlag ummælanna feli í sér aðdróttun um, að tilgangurinn með umræddri undirskriftasöfnun sé í þágu Bandaríkjanna, sem er að sjálfsögðu alrangt og þveröfugt við yfirlýstan tilgang undirskriftanna. Telja stefnendur, að refsa beri stefnda fyrir ummæli þessi samkvæmt 234. og 235. gr. laga nr. 19/1940.

Um 3.

Varðandi þessa ærumeiðingu vísast til þess, er greinir undir 1. hér að framan.

Um 4.

Stefnendur telja ummæli þessi móðgandi og refsiverð samkvæmt 234. gr. laga nr. 19/1940.

Um 5.

Stefnendur telja ummæli þessi móðgandi og refsiverð samkvæmt 234. gr. laga nr. 19/1940.

Um 6.

Stefnendur telja orðið „ófagnaðarlýðs" móðgandi og refsivert samkvæmt 234. gr. laga nr. 19/1940.

Um 7.

Stefnendur telja ummæli þessi móðgandi og að í þeim felist aðdróttun um, að hernám Íslands eða herseta í landinu sé þeim sérstakt keppikefli eða hugsjón, sem er að sjálfsögðu fjarstæða. Telja stefnendur ummæli þessi ærumeiðandi og refsiverð samkvæmt 234. og 235. gr. laga nr. 19/1940.

Um 8.

Stefnendur telja ummæli þessi móðgandi og að í þeim felist aðdróttun um annarlegan tilgang undirskriftasöfnunarinnar. Telja þeir ummæli þessi refsiverð samkvæmt 234. og 235. gr. laga nr. 19/1940.

Um 9.

Stefnendur telja ummæli þessi móðgandi og að einnig felist í þeim aðdróttun um, að annarlegir hagsmunir liggi til grundvallar forgöngu stefnenda um undirskriftasöfnunina. Er m. a. dylgjað um fjárhagsmuni þar að lútandi, er settir séu ofar hagsmunum Íslands. Aðdróttanir þessar eru gersamlega rakalausar, en mjög ófyrirleitnar. Telja stefnendur, að ummæli þessi í heild varði stefnda refsingu samkvæmt 234. og 236. gr., en til vara 235. gr. laga nr. 19/1940."

Af hálfu stefnenda er krafan um miskabætur rökstudd svo í greinargerð:

„Ærumeiðingar eru almennt fallnar til að valda þeim miska, er fyrir þeim verður. Þessi tjáningarháttur í rituðu máli er flestum hvimleiður. Í umræddu tilviki var veitzt að stefnendum með hrakyrðum og dylgjum vegna skoðana þeirra og reynt var á þann hátt að sverta þá í augum stúdenta Háskólans og gera forgöngu þeirra að könnun viðhorfa Íslendinga til varnarmála sem tortryggilegasta. Full ástæða er til að taka hart á slíkum skrifum með því að gera þeim tilfinnanlega refsingu, sem að skrifunum standa, en dæma þeim ríflegar bætur, sem ærumeiddir eru. Slík skrif er ekki hægt að telja annað en misnotkun á prentfrelsi og tilræði við andlegt frelsi. Það á fremur að hamla gegn slíku með virkum viðurlögum en skapa því skjól til að skáka í með of vægum viðbrögðum dómsvaldsins. Hér ber sérstaklega að hafa í huga,

að málgagn stúdenta við Háskóla Íslands var notað til ærumeiðandi skrifa um kennara við skólann. Verður að telja slíkar árásir á kennara skólans sérstaklega ótilhlýðilegar og vítaverðar."

Um einstök ummæli hefur stefndi þetta að segja í aðiljaskýrslu sinni:

„1. Eins og áður hefur komið fram í skýrslu minni, hef ég þá skoðun, að vera bandarísks herliðs hér á landi og þátttaka Íslendinga í hernaðarbandalaginu NATO, sé eingöngu í þágu bandarískrar heimsvaldastefnu og liður í viðleitni Bandaríkjanna til að vernda yfirráðahagsmuni sína í þeim heimshluta, sem við byggjum. Orðið „ameríkanasleikja" (notað í flt.) er því einkar vel til fundið hjá mér, sem samheiti á 14 forgöngumönnum „varins lands", því að í barnæsku lærðist mér, að það orð væri notað um þá, sem vildu bandaríska setuliðinu á Íslandi hið besta. Orðið er sannverðugt ádeiluheiti á stefnendum mínum og hinum tveim, sem sýnir sig best í því að þeir telja það móðgandi fyrir sig. Ádeilubroddurinn hefur því hitt í mark.

2. Þegar gerðir manna og athafnir stangast á við það, sem þeir þykjast meina, hættir venjulegu skynsömu fólki oft til að álíta að þeir hinir sömu séu fífl, eða að minnsta kosti að leika fífl. Stefnendur mínir segja undirskriftasöfnunina sprottna af umhyggju fyrir öryggishagsmunum Íslendinga og sjálfstæði þjóðarinnar. Texti undirskriftaskjals þeirra vl-manna tekur af öll tvímæli um vilja þeirra til að viðhalda bandarískri hersetu hér á landi og að undirskriftunum er beint gegn andstæðingum sömu hersetu. Þar er skorað á ríkisstjórnina og Alþingi að „ . . . leggja á hilluna ótímabær áform um uppsögn varnarsamningsins við Bandaríkin og brottvísun varnarliðsins." Mín sannfæring er sú að tiltektir þeirra vl-manna hafi fremur verið bandarískum hagsmunum til stuðnings en þjóðlegum hagsmunum íslenskum. Vona ég því að bandaríska hirðin hafi haft nokkuð gaman af tiltækjum fífla sinna, en vísa því á bug að hnyttilega orðuð lýsing mín á atferli þeirra eigi nokkuð skylt við meiðyrði.

3. Hér vísast alfarið til þess sem áður segir um 1.

4. Ekki er mér kunnugt um neinn hinna 14 vl-manna hafi hlotið verulegan frama innan íslenskra stjórnmálaflokka. Þá fullyrðingu, að það sé vegna þess hvað þeir þykja leiðinlegir er aftur sjálfsagt að kanna með vitnaleiðslum. Sjálfur þarf ég ekki frekari vitnanna við eftir að hafa upplifað það skeið í íslensku þjóðlífi, að fjölda pólitískra andstæðinga þeirra sé stefnt fyrir rétt vegna meintra meiðyrða eða eftir að hafa lesið og heyrt rök-

stuðning sumra þessara manna fyrir því, hvers vegna þeir lögðu út á þá braut. Hér er um vangaveltur að ræða af minni hálfu, sem ég tel að eigi við sannleiksrök að styðjast.

5. Vonleysi þessara vesalings manna er fyrst og fremst í því fólgið, hvað sá málstaður sem þeir berjast fyrir er vonlaus eða þær framavonir, sem þeir binda við hann. Það sýndi sig líka í sambandi við þessa undirskriftasöfnun þeirra vl-manna, að málsmetandi menn innan íhaldssamra íslenskra stjórnmálaflokka vildu allir þvo hendur sínar af þessu tiltæki og beittu ekki flokkum sínum til að vinna málinu framgang, eins og þó hefði alveg eins getað gerst. Það var miklu fremur eins og fjórtánmenningarnir hefðu tekið að sér sjálfviljugir að vinna þetta „óþrifaverk". Ekki er mér kunnugt um að neinn þeirra hafi enn hlotið „verðskuldaða" umbun frá neinum þessara flokka fyrir hlutdeild sína að þessu „dáðverki". Nafngiftin eða sú líking sem hér um ræðir er því ekki meiðyrði, heldur grátlegur sannleikur þessum mönnum.

6. Orðið „ófagnaðarlýður" er einhver sú eðlilegasta og sannasta nafngift, sem sérhver pólitískur andstæðingur vl-manna kysi að velja þeim. Þótt ýmsum hafi þeir þótt boða fögnuð, gætu andstæðingar þeirra tæpast orðað þetta á vægari hátt en að gefa til kynna, að sér hefðu þeir boðað ófögnuð. Orðið telst því tæpast meiðandi.

7. Þar lá að. Ef vera þess bandaríska herliðs, sem nú er í landinu, væri vl-mönnum ekkert sérstakt keppikefli, til hvers væru þeir þá að safna undirskriftum? Hvað þýða orðin að „ . . . leggja á hilluna ótímabær áform um uppsögn varnarsamningsins við Bandaríkin og brottvísun varnarliðsins"? Ef það er fjarstæða að ætla þeim þennan tilgang, eins og segir í stefnunni, þá er ég hvorki læs eða skrifandi. En texti undirskriftaskjalsins tekur af öll tvímæli um að þessi ákæruliður er með öllu rakalaus.

8. Hér kann það að vera að skáldlegt orðalag ummælanna hafi ruglað hina alvarlegu stefnendur mína eitthvað í ríminu. Ég er engan veginn með þeim að gera þeim upp annan tilgang en þann, sem skýrt kemur fram í því orðalagi undirskriftatextans, sem þeir áttu hlutdeild að. Vísa ég um það til sama rökstuðnings og fram kemur undir 7. Aðdróttunin er sönn og getur því ekki kallast refsiverð.

9. Það er eðlilegt að menn, og þó einkum pólitískir andstæðingar, velti því fyrir sér, hvort á bak við frumkvæði af því tagi sem undirskriftasöfnunin „varið land" er, eigi sér ekki einhverj-

ar jarðbundnari orsakir en hugsjónir einar, pólitískar eða ekki. Í ummælum þeim sem hér um getur, er ég að velta því fyrir mér, hvort svo geti ekki átt sér stað um ýmsa fjórtánmenninganna, og slæ fram getgátum í því sambandi. Það vill hinsvegar svo til, að mér er kunnugt um, að einstaklingar í þessum hópi hafa átt beinna fjárhagsmuna að gæta af veru bandríkjaherliðsins hér. Og eins er mér kunnugt um náms- eða rannsóknarstyrki, sem veittir eru úr sjóðum Atlantshafsbandalagsins, sem ýmsir íslenskir vísindamenn hafa hlotið og ef til vill einhverjir úr hópi hinna fjórtán vl-manna. Í ummælunum er þó ekki verið að fullyrða neitt, engir einstaklingar eru þar nafngreindir, en aðeins látið að því liggja, að veraldlegir hagsmunir geti haft áhrif á pólitíska afstöðu manna og athafnir. Bollaleggingar eins og þær, sem fram koma í ummælunum, tel ég fullkomlega eðlilegar, ef litið er á pólitíska hlið málsins, og tel ég mig ekki þurfa að þola refsingu fyrir, jafnvel þótt erfitt kunni að reynast að tengja saman, svo sannað sé, persónulega hagsmuni annars vegar og pólitískan tilgang hins vegar."

Í greinargerð lögmanns stefnda eru sýknukröfur rökstuddar frekar þannig:

„Stefnukröfunum í máli þessu er mótmælt í heild. Þótt sum ummælanna yrðu dæmd dauð og ómerk, er fráleitt að dæma refsingu eða miskabætur.

Sérstaklega er mótmælt kröfunum um miskabætur, sem eru órökstuddar með öllu. Ekki verður séð, að hópurinn hafi orðið fyrir nokkrum miska og útilokað er, að reikna út miskabótakröfu pro rata á 12 menn af 14 í hópnum, sbr. 46. gr. einkamálalaganna. Opinber ummæli eins aðilans úr hópnum, prófessors Jónatans Þórmundssonar, um að hann muni gefa tildæmdar miskabætur til góðgerðarstarfsemi í landinu benda frekar til þess að stefnendur séu að safna fé til að létta á samvisku sinni, en að þeir hafi orðið fyrir miska, sem þeir þurfi að fá uppbættan með peningagreiðslum frá umbjóðanda mínum. Alls ekki er sannað eða gert sennilegt að hin átöldu ummæli hafi bakað stefnendum tjón.

Varðandi refsikröfuna vil ég að lokum taka þetta fram:

Vegna almenningshagsmuna er óhjákvæmilegt, að umræður um opinber málefni njóti nokkurs frjálsræðis. Hef ég rökstutt það hér að framan og leyfi mér til áréttingar að vitna í 10. kafla doktorsritgerðar dr. Gunnars Thoroddsens, prófessors, Fjölmæli, á bls. 232—249.

Við þessi rök er rétt að bæta, að hér kemur til álita hin gamla og góða regla Grágásar um „orðhefnd". Þessa retorsio reglu er nú að finna í 239. gr. almennra refsilaga og nær hún ekki aðeins til orða, heldur einnig til athafna. Undirskriftasöfnun stefnenda og tölvuafritun var pólitísk athöfn, sem hlaut að vekja andsvar. Umbjóðandi minn er einn þeirra, sem ekki gátu orða bundist. Atferli stefnenda vakti honum bæði viðbjóð og reiði og ber því með stoð í 239. gr. sbr. 74. gr. almennra refsilaga að telja ummælin refsilaus.

Um þann kröfulið stefnenda, að stefndi verði dæmdur til að sjá um að dómur í máli þessu, forsendur og dómsorð, verði birtur í fyrsta og öðru tölublaði Stúdentablaðsins, sem út kemur eftir birtingu dóms þessa sbr. 22. gr. laga um prentrétt nr. 57/1956, er það að segja, að með því að útgefanda þessa blaðs og/eða núverandi ritstjóra hefur ekki verið stefnt inn í mál þetta, ber að sýkna umbjóðanda minn af þessum kröfulið vegna aðildaskorts."

IV.

Álit dómsins.

Aðild.

Ummæli þau, sem urðu tilefni málssóknar stefnenda, birtust í 1. tbl. 50. árgangs Stúdentablaðsins. Stefndi var á þeim tíma ritstjóri og ábyrgðarmaður Stúdentablaðsins, og hefur hann viðurkennt að hafa skrifað greinina, sem hin umstefndu ummæli birtust í, hún liggur fyrir í málinu sem dskj. nr. 3. Stefndi ber því ábyrgð á umstefndum ummælum skv. 15. gr. laga nr. 57/1956.

Stefnendur gengust fyrir og stjórnuðu framkvæmd undirskriftasöfnunar undir kjörorðinu „Varið land". Viðurkennt er af stefnda, að undirskriftasöfnun þessi hafi verið tilefni greinar þeirrar, sem hin umstefndu ummæli birtust í. Með hliðsjón af þessu verður að telja, að stefnendur eigi þegar af þessari ástæðu aðild að máli þessu.

Almennt.

Í 72. gr. stjórnarskrárinnar segir: „Hver maður á rétt á að láta í ljós hugsanir sínar á prenti; þó verður hann að ábyrgjast þær fyrir dómi. Ritskoðun og aðrar tálmanir fyrir prentfrelsi má aldrei í lög leiða."

Í meiðyrðamálum er það viðfangsefnið, hversu langt menn

mega ganga í tjáningu sinni, án þess að þeir verði beittir þeim viðurlögum, sem hegningarlög mæla fyrir um. Við þetta mat verður að gæta ýmissa sjónarmiða, svo sem að opinberri umræðu séu ekki settar óþarfar skorður, upplýsinga- og gagnrýnisskyldu fjölmiðla séu ekki sett of þröng mörk, eðli umræðunnar og hverjar tjáningarvenjur gilda um slíka umræðu. Þá verður að gæta þess, að umræðan sé málefnaleg og standist almennar velsæmiskröfur.

Allt frá því er Alþingi samþykkti, að Ísland gerðist aðili að Norður-Atlantshafssamningnum 30. mars 1949, og gerður var á grundvelli hans varnarsamningur við Bandaríkin 1951 (eins og segir í upphafi þess samnings), hefur þessi varnarsamningur verið eitt aðalátakamál íslenskra stjórnmála. Umræðan hefur oft verið óvægin og á stundum fremur háð á tilfinninga- en málefnagrundvelli. Mörg óviðurkvæmileg ummæli hafa fallið á báða bóga. Í þessari umræðu hafa ákveðin orð verið notuð um dvöl herliðsins, og er orðnotkunin oft lýsandi fyrir skoðun notandans á dvöl herliðsins.

Aðstandendur „Varins lands", sem sumir hverjir höfðu áður tekið þátt í stjórnmálaátökum og látið til sín heyra á opinberum vettvangi, einmitt um dvöl bandaríska herliðsins á Keflavíkurflugvelli, hófu að safna undirskriftum um áframhaldandi dvöl liðsins að gefnu tilefni af aðgerðum ríkisstjórnarinnar, sem túlka mátti sem upphaf endurskoðunar samningsins um herdvölina. Þeir máttu vita, að framtak þeirra hlyti ámæli andstæðinga herdvalarinnar.

Í máli þessu verður ekki horft fram hjá áralangri umræðu um dvöl hersins, þeim aðstæðum, sem urðu stefnendum hvatning til undirskriftasöfnunarinnar, og að söfnunin setur aðstandendur hennar í sviðsljós opinberra stjórnmálaátaka.

Þá ber þess að geta, að vestræn lýðræðisríki byggja stjórnskipun sína á þeim grunni, að gert sé út um stærri mál annað hvort af þingi, kjörnu leynilegri kosningu, eða með leynilegri þjóðaratkvæðagreiðslu. Undirskriftasafnanir hafa á síðari árum rutt sér til rúms hérlendis og hafa reynst máttugt baráttutæki. Almennt verður þó að viðurkenna, að almennar undirskriftasafnanir séu yfirleitt í nokkurri andstöðu við þá meginreglu, sem lýst er hér að framan, og hafi í sér fólgnar ýmsar hættur. Framkvæmd þeirra er oft til þess fallin að valda persónulegum óþægindum og árekstrum manna á meðal. Almenn undirskriftasöfnun, eins og stefnendur efndu til, í svo viðkvæmu deilumáli sem dvöl

bandaríska herliðsins hér á landi er, var sem slík fallin til að valda ófriði.

Þá er enn til þess að taka, að þegar um stjórnmálaátök er að ræða sem hér, eru ummæli, enda þótt talin séu varða við hegningarlög, síður til þess fallin að meiða þann, sem þeim er beint að.

Ofangreind sjónarmið þykja leiða til þess, að stefnendur verði, eins og hér stendur á, að þola harkalegri umræðu en venjulegt má teljast, án þess að það verði látið varða ummælanda ábyrgð.

Ummælin.

Eins og fram er komið, birtust hin umstefndu ummæli í grein í Stúdentablaðinu, 1. tbl., 50. árgangs. Fyrirsögn greinarinnar er „Ameríkanasleikjur komnar á stjá: Nú á að safna undirskriftum".

1. Þegar litið er til þess, sem rakið hefur verið í almennu athugasemdunum hér að framan, þá þykja ummæli þessi ekki verða látin varða við hegningarlög.

2. Ummæli þessi þykja óviðurkvæmileg, og ber því að ómerkja þau, sbr. 1. mgr. 241. gr. laga nr. 19/1940. Hins vegar þykir með vísan til röksemda þeirra, sem fram koma í almennu athugasemdunum hér að framan, ekki eiga að refsa fyrir ummælin.

3. Sjá 1.

4. Ummæli þessi þykja óviðurkvæmileg, og ber að ómerkja þau, sbr. 1. mgr. 241. gr. laga nr. 19/1940. Hins vegar þykir með vísan til röksemda þeirra, sem fram koma í almennu athugasemdunum hér að framan, ekki eiga að refsa fyrir ummælin.

5. Ummæli þessi þykja óviðurkvæmileg, og ber að ómerkja þau, sbr. 1. mgr. 241. gr. laga nr. 19/1940. Hins vegar þykir með vísan til röksemda þeirra, sem fram koma í almennu athugasemdunum hér að framan, ekki eiga að refsa fyrir ummælin.

6. Þegar litið er til þess, sem að framan hefur verið rakið í almennu athugasemdunum, þá þykja ummæli þessi ekki verða látin varða við hegningarlög.

7. Stefndi hefur ekki réttlætt þessi ummæli, enda hefur ekkert komið fram undir rekstri málsins um afstöðu stefnenda til hernáms. Ummælin þykja óviðurkvæmileg, og ber því að ómerkja þau, sbr. 1. mgr. 241. gr. laga nr. 19/1940. Hins vegar þykir með vísan til röksemda þeirra, sem fram koma í almennu athugasemdunum hér að framan, ekki eiga að refsa fyrir ummælin.

8. Ummæli þessi þykja óviðurkvæmileg, og ber því að ómerkja

þau, sbr. 1. mgr. 241. gr. laga nr. 19/1940. Hins vegar þykir með vísan til röksemda þeirra, sem fram koma í almennu athugasemdunum hér að framan, ekki eiga að refsa fyrir ummælin.

9. Ummæli þessi þykja óviðurkvæmileg, og ber að ómerkja þau í heild, sbr. 1. mgr. 241. gr. laga nr. 19/1940. Hins vegar þykir með vísan til röksemda þeirra, sem fram koma í almennu athugasemdunum hér að framan, ekki eiga að refsa fyrir ummælin.

Bótakrafa.

Ummæli þau, sem stefnt er út af, beinast að stefnendum sem aðstandendum „Varins lands“ og þannig að athöfnum þeirra, sem telja verður til stjórnmálastarfsemi. Óþægindi þau, sem þeir telja sig hafa orðið fyrir, eru þess eðlis, að erfitt er að ákveða, hvort þau eru tilkomin vegna skrifa stefnda eða almennt af stjórnmálastarfsemi þeirra. Af þessum ástæðum og annars með hliðsjón af því, sem segir í almennu athugasemdunum hér að framan, þykir stefnendum ekki verða dæmdar bætur í máli þessu.

Með vísan til þeirra röksemda, sem greinir í almennu athugasemdunum hér að framan, þykja ekki efni til að taka til greina kröfu stefnenda um kr. 25.000 til að standa straum af kostnaði við birtingu forsendna og dómsorðs í málinu í opinberum blöðum samkv. 2. mgr. 241. gr. laga nr. 19/1940. Hins vegar þykir rétt að taka þá kröfu þeirra til greina, að stefndi sjái um, að birtar verði forsendur og niðurlag dóms þessa í 1. eða 2. tbl. Stúdentablaðsins, sem út kemur eftir lögbirtingu dómsins, sbr. 22. gr. laga nr. 57/1956.

Hæfilegt þykir, að stefndi greiði stefnendum óskipt kr. 30.000 í málskostnað.

Auður Þorbergsdóttir borgardómari kvað upp dóm þennan.

Dómsorð:

Ummæli stefnda, Rúnars Ármanns Arthúrssonar, sem birtust í Stúdentablaðinu, 1. tbl., 50. árgangs, og upp eru talin í stefnu undir liðum 2, 4, 5, 7, 8 og 9, skulu vera ómerk.

Stefnda, Rúnari Ármanni Arthúrssyni, skal skylt að sjá um, að forsendur og niðurlag dóms þessa sé birt í 1. eða 2. tölublaði Stúdentablaðsins, sem út kemur eftir lögbirtingu dóms þessa.

Stefndi, Rúnar Ármann Arthúrsson, skal greiða stefnend-

um, Bjarna Helgasyni, Birni Stefánssyni, Hreggviði Jónssyni, Jónatan Þórmundssyni, Ólafi Ingólfssyni, Stefáni Skarphéðinssyni, Unnari Stefánssyni, Þorsteini Sæmundssyni, Þorvaldi Búasyni, Þór Vilhjálmssyni, Ragnari Ingimarssyni og Valdimar J. Magnússyni, óskipt kr. 30.000 í málskostnað innan 15 daga frá lögbirtingu dóms þessa að viðlagðri aðför að lögum.

Mánudaginn 9. maí 1977.

Nr. 74/1977. **Ákæruvaldið**
gegn
Hauki Guðmundssyni.

Kærumál. Vanhæfi dómara. Kröfu um, að dómari víki sæti, synjað.

Dómur Hæstaréttar.

Mál þetta dæma hæstaréttardómararnir Magnús Þ. Torfason, Ármann Snævarr og Benedikt Sigurjónsson.

Varnaraðili hefur hinn 25. apríl 1977 kært til Hæstaréttar úrskurð sakadóms Keflavíkur, sem upp var kveðinn sama dag. Barst kæran Hæstarétti hinn 3. þ.m. Ríkissaksóknari hefur veitt leyfi til kærunnar, sbr. 1. tl. 171. gr. laga nr. 74/1974, sbr. 1. mgr. 13. gr. laga nr. 75/1973. Krefst varnaraðili þess, að hinum kærða úrskurði verði hrundið og tekin verði til greina sú krafa hans, að rannsóknardómarinn Steingrímur Gautur Kristjánsson, dómari samkvæmt sérstakri umboðsskrá, víki sæti í málinu. Hann krefst og kærumálskostnaðar.

Kröfu sína um, að rannsóknardómarinn víki sæti, styður varnaraðili þeim rökum, að hann hafi verið sér óvinsamlegur og hlutdrægur í rannsókn annars opinbers máls, sem hann hefur með höndum. Hafi rannsóknardómarinn hinn 7. mars sl. sent fjölmiðlum fréttatilkynningu um rannsókn